

ԽՄԲԱԳՐՈՂԻ ԿՈՂՄԻՅ

Հայ հասարակական միտքի հաճախ է անդրադարձել Շեֆայիին: Այդպես է Լեյնը անցյալում: Այդպես է և հիմա: Գրեթե չկա Շեֆայիի հետ կապված մի հարց, որին հույզողներն ու հրապարակախոսները, գրականագետներն ու քառերախոսները անդրադարձած չլինեն: Մեր պարբերական մամուլը արձագանքել է այնպիսի հարցերի, ինչպես անգլիական մեծ դրամատուրգի անձնավորության առեղծվածն է: Կամ մի այնպիսի հարց, ինչպիսին Տոլստոյի վերաբերմունքն է Շեֆայիի հանդեպ: Նույնը և՛ Վոլտերի հետ կապված: Քացի հայկական շեֆայիյան ներկայացումները գնահատելուց, մեր մամուլը խոսել է նաև շեֆայիյան հանրաճանաչ ողբերգակների դերակատարումների մասին, Սալվինիից և Ռուսսիից մինչև Պոլ Սկոֆիլդ և Լուրենս Օլիվյե: Ավելի հիմնական խնդիր է Լեյն Շեֆայիի գրական ժառանգության արժեքավորումը, որը տարբեր լուսաբանություն է գտել մեր մամուլի էջերում, գրքերում և դասախոսությունների ժամանակ՝ նայած ե՛րբ է կարծիքի հայտնվել և րե՛ս՝ է Լեյն կարծիքի հայտնողը:

Հաճախ է գրվել, շատ է գրվել Շեֆայիի մասին: Եվ պետք է ասել՝ սիրով ու բանիմացությամբ: Եվ մեծ մասամբ առողջ մոտեցումով: Մեր հեղինակները պաշտպանել են անգլիական դրամատուրգին քերականահատող հայրենի և օտար հեղինակներից և Շեֆայիի մեջ տեսել են եզակի մի հանճար, որի ստեղծագործությունը մեզանում դիտվել է որպես բոլոր ժողովուրդներին պատկանող բարձրագույն արժեք:

Այս ամենը ճիշտ է: Եվ, այսուամենայնիվ, պետք է խոստովանել, որ մեզանում այդպես էլ չմշակվեցին շեֆայիադիտական հաստատուն ավանդներ: Այդ բնագավառում մենք գիշում ենք ուրիշ ժողովուրդներին: Մինչդեռ Շեֆայիի քաղցմանության մեջ բավականաչափ զուրկ ենք, և դա՛ չովհաննես Մասեհյանի շնորհիվ: Մի դեմք, որի փորձը, ինչպես ցույց կտան ապագա հանգամանակի ուսումնասիրությունները, ազգային շրջանակներից դուրս եկող Երևույթ է: Գերմանացիները հպարտ են իրենց Շելգելով: Եվ իրավունք ունեն: Մենք էլ հպարտ ենք մեր Մասեհյանով: Տարբերությունը, սակայն, այն է, որ Եվրոպան համաշուրջ է Շելգելին, Մասեհյանին՝ ոչ:

Մենք զուրկ ենք նաև շեֆայիյան բեմական ավանդներից: Տվել ենք Պետրոս Աղամյան: Նաև Վահրամ Փափազյան: Եվ սրանց կողմին՝ Սիրաբույր, չովհաննես Աբելյան, Հրաչյա Ներսիսյան: Մի խոսքով՝ այնպիսի մեծություններ, որոնք ազատ կարող են աշխարհի մեծահռչակ ողբերգակների կողմին տեղ գրավել:

Թարգմանական և բեմական այսպիսի հարուստ ավանդների տեր լինելով, ո՛չ անցյալում, ո՛չ էլ հիմա չենք ունեցել և չունենք շեֆայիադիտական կազմակերպված միտք:

Ինճարկի, Գեղարքի և որոշ աշխուժացում վերջին տարիներս, բայց եղածով զոմանալ չի կարելի, մանավանդ որ մեզանում շեֆայիթագիտական տարածված ճյուղը շեֆայիթյան կերպարների բնական մարմնացումներին նվիրված հետազոտությունն է, մասամբ նաև ձգտումը՝ հասկանալու, թե հայ իրականության մեջ ինչպե՞ս է հասկացվել անգլիական հանձնարք և ո՞վ ինչպե՞ս է բարձրանել նրան։ Բայց սրանք տարբեր ժամանակ և տարբեր հաղորդումներ կառարված ցամաքային աշխատանքներ են, որոնք, րվում է, այլ մակարդակ և խորություն կունենային, եթե անհատական նախաձեռնությամբ փոխարինեիր ուժերի ավելի նպատակամարմար կազմակերպումը։

Անս այս գիտակցությունն էլ մոկց բոլոր հայ շեֆայիթագրադ գրականագետներին ու քառերագետներին համախմբելու փորձ տեղ, որպեսզի երանք նպատակադրված պարզաբանումներ կատարեն, թե հայ հասարակական միտքը ինչպե՞ս է զեմհատել Շեֆայիթին, անդրադառնան շեֆայիթյան բարձրագույնություններին, բաղդատելով այդ բարձրագույնությունները բնագրի հետ և տան նրանց պատմականորեն հիմնավորված արժեքավորում։ Նպատակներից մեկն էլ լինելու է գիտական խոր հետազոտությամբ անդրադառնալ Հովհաննես Մասեհյանի բարձրանական ժառանգության զեմհատության հարցին։

Անս Մասեհյանի հետ կապված մի խնդիր։

Մասեհյանը «Համլիտի» անդրանկի բարձրագույնությունը լույս աշխարհ բերեց 1894-ին։ Ներկուրդ բարձրագույնությունը 1921-ին վիճեցալում։ Այդ ժամանակամիշդում, ինչպե՞ս բարձրագույն է ասում, շեֆայիթյան գրականությունը զեմագան լեզուներով զարգացել է և ինքր առիք է ունեցել ծանոթանալու դրանց հետ։ Մի խոստովանություն էլ է անում Մասեհյանը, ասելով, որ իր առաջին բարձրագույնությունները կառարված էին Հյուրդյի այն սկզբունքի ազդեցության տակ, թե սրբապղծություն է որևէ խոտորում շեֆայիթյան «սուրբ գրքի» բեմգրից, բառից և ստորից։ Իսկ հետո Մասեհյանի տեսակետը փոխվում է, տեսնելով, թե ինչպե՞ս ինքն է ասում «որ լավ բարձրագույնությունը դեկավարվել են բոլորովին ուրիշ քակրգրունքներով, և իրավամբ մտածել են, որ զեղարվեստական բարձրագույնությունը շատ անգամ պահանջում է որոշ խոտորում բեմգրի բառական հանդերձից՝ ոգին և իմաստն ավելի հաբագատարեն ապու համար»։ Իր տկնարկած հաշդո բարձրագույնությունների մասին խոսելով՝ հիշատակում է Շեղեղի անունը։ Ուրեմն անկասկած է, որ ծանոթությունը Շեղեղի բարձրագույնություններին դեռ է խաղացել Մասեհյանի կյանում։ Բայց անս մի հարց՝ կարոտ ուսումնասիրության ու պատասխանի, Մասեհյանի բարձրագույնությունները՝ ռեալիտական են, մինչդեռ Շեղեղի բարձրագույնությունները՝ ուսմանտիկական շեղի և մտածողության արդյունք։

Հարցերից մեկը միայն հիշեցի, իսկ հետազոտության ենրակա այսպիսի խնդիրներ շատ կան։

Սրա հետ միասին, պետք է զրադվել նաև Շեֆայիթի ժառանգության ուսումնասիրությանը, այսինքն այն հարցերով, որոնցով հետաբերվում են ամենուրեք։ Այս նպատակի բերես դժվար կլինի հասնել առաջիկայում։ Բոզ ուշ լինի, բայց լինի, քոզ տարիներ անցնեն, բայց զան այն օրերը, Էր մեռ մասնագետները, Մոսկվայում կամ Լեդդոնում, ոշ միայն կենրկայացնեն հայկական Շեֆայիթը, այլև մոմեր կփոխանակեն շեֆայիթագիտական հարցերի շուրջը։

Այդ նպատակով պետք է նոր ուժեր պատրաստվեն, երիտասարդ մասնագետներ, որոնք միադամանակ հետո ի վիճակի կլինեն արդարացնելու այսուր մեռ շեղի զրված նպատակները։

Նպատակներից մեկն էլ լինելու է շեֆապիրյան քարգմանությունների ամբողջացումը: 1939-ին «Լիտերատուրնայա զագետա»-յում հրապարակվեցին տվյալներ այն մասին, թե մեր երկրի ո՞ր ժողովուրդը ի՞նչ տեղ է գրավում Շեֆապիրի քարգմանության բնագավառում: Ըստ այդ տվյալների, առաջին տեղում ռուսներն էին: Ներկառոց տեղում մենք: Վրացիները և ուկրաինացիները բաժանում էին երրորդ և չորրորդ տեղերը: Հիմա դուրյունը փոխվել է. ռուսները մնում են առաջին տեղում: Ներկառոց և երրորդ տեղերը բաժանում են վրացիներն ու էստոնացիները, որոնք ամբողջացել են Շեֆապիրի երկերի քարգմանությունը իրենց լեզուներով: Իսկ մենք չորրորդ տեղումն ենք:

Այս օրինակը բերեցի՝ ցույց տալու համար, որ անցյալ հարստության լիիրավ տեր կարող են նաեղավել միայն նրանք, ովքեր ոչ միայն մեծ նախնիներով են հպարտ, այլև արած գործով, ոչ միայն անցյալով, այլև ներկայով:

Այս նպատակներին հասնելու առաջին քայլն արվում է «Շեֆապիրական» ժողովա՝ ծուխ հրատարակությամբ:

Շեֆապիրին նվիրված ժողովածուներ այլ լեզուներով շատ են լույս տեսել: Խոսքն այդ կարգի ժողովածուների մասին չէ, այլ նրանց, որոնց հրատարակությունը կրում է պարբերական կամ, ինչպես երկի նիշտ կլինի ասել, շարունակական բնույթ: Այդպիսի ժողովածուներ ունեն ռուսները, կոչվում է «Шекспировский сборник»: Մինչև հիմա լույս է տեսել երեք գիրք: Ունեն նաև վրացիները «ქართული შექსპირიანა», այսինքն՝ վրացական շեֆապիրական: Լույս է տեսել երկու գիրք: Տպագրության է հանձնված երրորդը: 1948-ին անգլիացիները սկսեցին հրատարակել «Shakespeare Survey», այսինքն՝ շեֆապիրյան տեսություն: Մինչև անցյալ տարի լույս է տեսել տասներորդ գիրք: 1950-ին ամերիկացիները նույնպես սկսեցին լույս բնծայել շեֆապիրյան ժողովածու՝ «Shakespeare Quarterly», այսինքն՝ շեֆապիրյան քառորդ:

Ամենանշանակալից, սակայն, գերմանականն է:

Գերմանացիները մեծ դեր են խաղացել Շեֆապիրին «բացելու» մեջ: Մինչև հիմա էլ նրանք հպարտությամբ են ասում, որ անգլիացիներն իրենց շնորհիվ հասկացան իրենց հանճարի հանճար լինելը: Դա, իհարկե, չափազանցություն է, որը, սակայն, խոսում է այն մասին, որ գերմանացիներն ավելի, քան եվրոպական որևէ մի այլ ազգություն, զբաղվել են Շեֆապիրով: Եվ դա իրոք այդպես է, մանավանդ 19-րդ դարի երկրորդ կեսին: Դրա ապացույցներից է նաև նրանց շեֆապիրյան ժողովածուների շարունակվող հրատարակությունը, որ կոչվում է «Jahrbuch der Deutschen Shakespeare», այսինքն՝ շեֆապիրյան տարեգիրք: Դրա հիմքը դրվել է 1865-ին: Եվ, այդ տարվանից սկսած, լույս է տեսել հաշյուր գիրք:

Ահա այս կարգի մի ժողովածու է «Շեֆապիրականը», որի առաջին գիրքը հանձնվում է ընթերցողի ուշադրությանը:

Ձեռնամուխ լինելով այս գործին, համոզում ունենեմ, որ մեր ժողովածուն չպետք է սահմանափակվի հայկական նյութով, ուստի և հնդկականների շջաճակը ևս չպետք է սահմանափակել: Բոլոր այն նյութերը, որոնք կգրվեն «Շեֆապիրականի» համար և կարող են ընդհանուր հետաքրքրություն ներկայացնել, անպայման տեղ կգրավեն նրա էջերում, անկախ նրանից, թե որտեղից կույարկվեն դրանք: Ոչ միայն շեֆապիրյան հայկական ավանդների ուսումնասիրություն, այլև նաև շեֆապիրագիտական ընդհանուր խնդիրների արծարծում, — սա է լինելու «Շեֆապիրական» ժողովածուի նշանաբանը:

Հուսով եմ և համոզված, որ Շեֆապիրով զբաղվող ուժերի համախմբումը կտա իր ցանկալի արդյունքները: Հաջող ընթացք ունենալով, մոտիկ ապագայում, — երբ, մանա-

վանդ, այսօրվա երիտասարդները հասուն մասնագետներ դառնան,— նա կդառնա շենայի-
րադիտական մաթի բազմաթիվ օջախներից մեկը: Նվ այդպիսով նա Բափ կնադրողվի
վաղուց սկիզբ առած սիրուն և հետաբերականը դեպի անցյալական հանճարը, գիտական
նիմֆների վրա կդրվի Շենայի բնա կապված զբաղմունքը, բարգմանության, գիտության,
հրաժշտության մեջ, բառուղում և կերպարվեստում աստղաբեկ կզան նա անուններ:

ԹՈՒԲՆՆ ԶԱՐՅԱՆ